

ŘÍMSKÉ OBCHODNÍ PRÁVO

Mgr. et Mgr. Robert Jakubíček

Právnická fakulta MU

Brno, 8. 4. 2019

VZNIK OBCHODNÍHO PRÁVA

- vznik obchodního práva jakožto specifického a samostatného oboru či právní disciplíny je tradičně spojován až s počátkem stavovského kupeckého práva v Itálii v období pozdního italského středověku (12. – 13. stol.), respektive moderní komercionalistikou je zakonzervováno dogma o tom, že obchodní právo se vyvinulo z *ius mercatorum*. Toto dogma však bylo do značné míry již revidováno .

STAROVĚK

- Chammurapiho zákoník (18. stol. př. n. l.)
- Reguluje postavení podnikatelů, úvěrové transakce, např. § 100 obdoba komisionářské smlouvy
- Starověké Řecko/Řím - lex Rhodia de iactu, foenus nauticum - tj. námořní půjčka, dále bankéři (tzv. trapezisté), bezhotovostní platby (velká váha peněz)
- Římské právo – ius civile – závazkové právo
- Dle dogmatiky jen dílčí obchodněprávní instituty či jejich zárodky – nelze hovořit o obchodním právu!

TO JE VŠAK OMYL!!!

EXERCERE NEGOTIATIONES PER SERVOS

- obchodní aktivity v antickém Římě, a to převážně v období mezi 2. stol. před n. l. (resp. pol. 3. stol., 242 před n. l. - *praetor peregrinus*) a 2. stol. n. l.
- rozsáhlé a hluboké společensko-ekonomické změny již v průběhu 3. století před n. l., a to v důsledku velké politické a vojenské expanze antického Říma – zejména díky vítězným bitvám nad Kartágem v rámci první punské války (264 - 241 před n. l.)

EXERCERE NEGOTIATIONES PER SERVOS

- zatímco Lex duodecim tabularum (Zákon XII desek) je právním obrazem a zrcadlem zemědělsko-patriarchální společnosti,
- prétorské edikty – ať už vydané *praetorem urbanus* či *praetorem peregrinus* (v menší míře pak kurulských edilů) – představují právní obraz výměnného obchodu, světové expanze a s ní spojené výrobní aktivity a podnikatelské činnosti (exercitor, institor, argentarius, nummularius, živnostníci, taberna instructa jako obchodní závod)

Adjektické žaloby a najednou už neplatí tyto zásady

- OBLIAGTIO = VINCULUM IURIS, obligace nemůže zásadně účinkovat vůči třetím osobám
- SERVUS = RES , NULLUM CAPUT HABET
- společenská diferenciacce osob nesvobodných a potřeba jednotné právní regulace, z osob alieni iuris (servus, filius familias) se díky socio-ekonomickým stávají podnikatelé a manažeři (XIV. a XV. kniha Digest) , flexibilita obchodního styku

ADJEKTICKÉ ŽALOBY

actiones adiecticiae qualitatis

- Do římského práva zavedeny ediktální činností préтора – *praetor urbanus* a zejména *praetor peregrinus* (242 před n. l.)
- Datace vzniku jednotlivých žalob není uniformní ca. mezi 2. stol. před n. l. až 2. stol n. l.
- *actio exercitoria* na přelomu mezi 2. a 1. stoletím před n. l., *actio institoria* na počátku 1. stol. před n. l., o něco málo později (ne-li současně s předchozí žalobou) následovala *actio de peculio et de in rem verso*, na konci 1. stol. n. l. *actio tributoria* a jako poslední na počátku 2. stol. n. l. *actio quod iussu*

Přehled adjektických žalob

- ACTIO EXERCITORIA
- ACTIO INSTITORIA
- ACTIO DE PECULIO ET DE IN REM VERSO
- ACTIO TRIBUTORIA
- ACTIO QUOD IUSSU
- **ACTIO QUASI INSTITORIA** (v době postklasické, za Justiniána)

Označení adjektických žalob

- souhrnný pojem *actiones adiecticiae qualitatis* nebyl samotnými římskými právníky používán, ale toto komplexní označení pochází až od glosátorů, a to na základě známé Paulovy pasáže z Digest (D. 14. 1. 5. 1), kde Paulus ve vztahu k *actio exercitoria* použil tohoto výrazu pro zvláštní stav, kdy majitel moci (*dominus*) odpovídá nikoliv za vlastní jednání, ale za jednání druhého, tedy akcesoricky, jako další, eventuálně i jediný dlužník.

Označení adjektických žalob

- Označení adjektické, tedy přídavné žaloby pak byly převzaty i moderní doktrínou, jedná se však o velmi nešťastné označení, neboť je zavádějící a riskuje se tím nepochopení podstaty problému
- Adjektické žaloby totiž nesloužily jako přídavné, nejedná se tedy o přídavnou, dodatečnou odpovědnost osoby pověřené (*praeponens*), ale vždy je z obligačního vztahu s osobou *alieno iuri subiectae* žalován *dominus*

ACTIO EXERCITORIA/žaloba exercitorní aneb obchod na moři

- EXERCITOR = DOMINUS/APTER FAMILIAS ,
MAJITEL LODI – resp. rejdařské společnosti
- pověří, tj. zmocňuje (*praepositio*) – jakási
generální plná moc
- MAGISTER NAVIS (otrok, syn, tj. osoba alieni
iuris) velením na lodi za účelem provozování
obchodu
- Dominus odpovídá za závazky in solidum
(neomezeně)

ACTIO INSTITORIA/žaloba institorní aneb obchod na souši/živnostníci

- DOMINUS/PATER FAMILIAS
- pověří, tj. zmocňuje (*praepositio*) – jakási generální plná moc
- OSOBA ALIENI IURIS = INSTITOR za účelem vykonávání každodenní obchodní činnosti, vedení podniku, resp. obchodního závodu – tzv. taberna instructa
- Dominus odpovídá in solidum (neomezeně)

ACTIO INSTITORIA/žaloba institorní

- institor jako praepositus tabernae a obchodní činnosti vykonávané in taberna - tj. emptio-veditio, oběh zboží (merx) v širším slova smyslu;
- aktivity institora spojené se zprostředkováním a oběhem peněz, resp. půjčováním peněz, tj. institor jako praepositus in mensa nebo apud mensam pecuniis accipiendis nebo pecuniis faenerandis, resp. jeho aktivity v tabernae argentariae;
- činnosti z oblasti poskytování služeb, kam patří zejména ubytovací a hostinské činnosti (negotiationes cauponiae, resp. tabernae cauponiae), provozování stabula a další činnosti jako např. poháněčů mezků (muliones), valchářů (fullones), krejčích a správkařů oděvů (sarcinatores), provozovatelů lázní (negotiatio balnearia) nebo činnost funebráků, resp. pohřební služby (libitinarii);
- činnosti spojené s nemovitostmi;

ACTIO INSTITORIA/žaloba institorní

- nad rámec výše zmíněných činností detekovatelných v Digestech je třeba k těmto obchodním aktivitám přiřadit také rozsáhlý výrobní sektor – jako např. produkce amfor, keramiky, potrubí (tzv. fistulae) a jejich následný prodej, o čemž svědčí zejména rozsáhlé archeologické nálezy.
- aplikace institorní žaloby – na obchodní jednání uzavřená s institorem jakožto osobou pověřenou – postihovala prakticky veškeré obchodní činnosti každodenního života v antickém Římě, a to od banálního prodeje nádobí či knih, přes bankovníctví, realitní činnost a lázeňství až po pohřebnictví.

TABERNA INSTRUCTA

aneb obchodní závod

- **Digesta Ulp. 28 ad Ed. 50, 16, 185**
- *„Instructam“ autem tabernam sic accipiemus, quae et rebus et hominibus ad negotiationem paratis constat.*
- Závodem se rozumí souhrn věcí a lidí, kteří jsou uspořádáni (organizováni) za účelem podnikání.
- **Zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník, účinnost od 1. 1. 2014**
- **§ 502**
- *Obchodní závod (dále jen „závod“) je organizovaný soubor jmění, který podnikatel vytvořil a který z jeho vůle slouží k provozování jeho činnosti. Má se za to, že závod tvoří vše, co zpravidla slouží k jeho provozu.*
-
- **§ 420 odst. 1**
- *Kdo samostatně vykonává na vlastní účet a odpovědnost výdělečnou činnost živnostenským nebo obdobným způsobem se záměrem činit tak soustavně*) za účelem dosažení zisku, je považován se zřetelem k této činnosti za podnikatele.*
- **) cfr. Gai. Inst. 4, 71 „cottidianus quaestus“ – každodenní zisk, výtěžek*

TABERNA INSTRUCTA

aneb obchodní závod

- **Digesta Ulp. 28 ad Ed. 50, 16, 185**
- *„Instructam“ autem tabernam sic accipiemus, quae et rebus et hominibus ad negotiationem paratis constat.*
- Závodem se rozumí souhrn věcí a lidí, kteří jsou uspořádáni (organizováni) za účelem podnikání.
- **Zákon č. 513/1991 Sb., obchodní zákoník, ve znění účinném do 31. 12. 2013**
- **§ 5 odst. 1**
- *Podnikem se pro účely tohoto zákona rozumí soubor hmotných, jakož i osobních a nehmotných složek podnikání. K podniku náleží věci, práva a jiné majetkové hodnoty, které patří podnikateli a slouží k provozování podniku nebo vzhledem k své povaze mají tomuto účelu sloužit.*
-
- **Codice civile, R. D. del 16 marzo 1942, n. 262 – italský občanský zákoník**
- *L'azienda è il complesso dei beni organizzati dall'imprenditore per l'esercizio dell'impresa.*
- Závod je soubor věcí uspořádaných podnikatelem za účelem provozování podniku, tj. k podnikání.

ACTIO DE PECULIO ET DE IN REM VERSO

- peculium = souhrn veškerých majetkových hodnot a práv, které byly přiděleny otcem rodiny (pater familias) osobě alieni iuris k tomu účelu, aby dotyčná osoba spravovala svěřené jmění. Je pravděpodobné, že takovéto svěření majetku bylo původně určeno pro syny rodiny (filius familias), kterým tak byla přiznána určitá majetková nezávislost, ovšem toto operační schéma bylo okamžitě rozšířeno i na otroky

ACTIO DE PECULIO ET DE IN REM VERSO

- Ve většině pramenů nacházíme pouze jednu formuli pro obě žaloby, nejsignifikantnější pasáže nacházíme u Gaia (Gai. Inst. 4, 74a) nebo v Justiniánských Institucích (Iust. Inst. 4, 7, 4b)
- V Digestech však již nacházíme tyto žaloby odděleně, kdy každé z nich je věnován samostatný titul – „De in rem verso“ (D. 15, 3) a „De peculio“ (D. 15, 1). takovéto rozdělení do dvou samostatných titulů ze strany kompilátorů bylo odůvodněno ryze potřebou přehlednosti systému těchto žalob

ACTIO DE PECULIO ET DE IN REM VERSO

- Osoba alieni iuris tedy spravuje majetek nositele moci, přičemž využívá veškerých majetkových hodnot k obchodování se třetími osobami, kdy veškeré právní účinky dopadají do právní sféry majitele moci, který ručí za veškeré závazky takto vzniklé do výše pekulia.

ACTIO DE PECULIO ET DE IN REM VERSO

- DOMINUS/PATER FAMILIAS
- Přidělení pekulia (concessio peculii)
- Osoba alieni iuris
- Dominus odpovídá za takto uzavřená právní jednání limitovaně (do výše hodnoty pekulia), majetkový prospěch přešel do pekulia nebo přímo do majetku domina (res domini, tj. versio in rem patris)
- peculium nascitur crescit decrescit moritur, tedy peculium simile esse homini (Marcianus in D. 15, 1, 40 pr.)

ORGANIZAČNÍ SCHÉMATA

horizontální struktura

- RES DOMINI
 - DOMINUS
 - PECULIUM
 - (servus A)
 - PECULIUM (servus B)
 - PECULIUM
 - (servus C)

ORGANIZAČNÍ SCHÉMATA

vertikální struktura

- DOMINUS
- RES DOMINI
 - PECULIUM ORDINARII
 - (servus ordinarius)
 - PECULIUM VICARII
 - (servus vicarius)

ACTIO TRIBUTORIA

- V případě, že synovo či otrokovo pekulium bylo určeno k provozování nějaké živnosti/obchodu
- Závazek domina či paterfamilias není pouze v zaplacení dluhů vzniklých z jednání syna či otroka, ale spočívá též v uspokojení věřitelů dle kvóty (pro rata)
- Dominus nesměl své pohledávky odečítat v nezkrácené výši, ale měl právo na poměrné (proporcionální) uspokojení, určené konkurencí ostatních věřitelů pekulia.

ACTIO TRIBUTORIA

- Pokud byl při poměrném rozdělení (pro rata) některý z věřitelů úmyslně (dolo malo) zkrácen, příslušela mu proti dominovi actio tributoria na vyrovnání rozdílu.
- Žaloba příslušela tehdy, pokud došlo k nepřesnému rozdělení, tedy dolósní distribuci merx peculiaris mezi zainteresované subjekty

ACTIO QUOD IUSSU

- DOMINUS
- Příkaz (iussum)
- Osoba ALIENI IURIS

- Aby něco vykonala
- Dominus odpovídá neomezeně (in solidum)

ACTIO QUASI INSTITORIA

- Dominus fundi
- Svěřuje majetek, nejčastěji nemovitost
- vilicus (tzv. šafář) byl pověřen správou pánova majetku (zemědělské pozemky), uzavíral právní jednání s třetími osobami
- zemědělské aktivity spojené se směnnou, resp. koupí a prodejem

Právní odpovědnost ručení za závazky

- NEOMEZENÉ
(IN SOLIDUM)
- Actio exercitoria
- Actio institoria
- Actio quod iussu
- OMEZENÉ (LIMITOVANÉ
hodnotou peculia či
obohacením)
- Actio de peculio et de in
rem verso
- Actio tributoria

Žalobní formule u adjektických žalob

- Demnostratio
- Intentio
- Adiudicatio
- Condemnatio
- V intenci je poznačena osoba alieni iuris
- V kondemnaci pak již dominus!!!

Děkuji za pozornost.